

II. FEJEZET.

A VEGYES HÁZAK IDEJÉBEN.

Az Anjouk trónralépése a világtörténelem egyik forduló pontjának idejére esik. Az európai társadalom fölött felsőbbséget követelő erők tért engednek az egyes részek egymástól független fejlődésének.

Az elmúlt századoknak nemcsak nem sikerült az európai népcsaládot egy központi vezetésnek alávetni, hanem e család egyes tagjai is tehetetlenek voltak egységek föntartására. A mai nagy nemzettömbök még nem alakultak meg. A királyság még nem bírta nagy feladatát betölteni, a nemzeti egységet megszilárdítani, a területi államot szervezni. Magyarország megelőzte korát. Egységes állammá tudott lenni, a mikor másutt a részek autonómiája uralkodott. Az Árpádok vas kézzel tartották össze az országot. A mikor a császársággal és a pápasággal kellett megbirkóznunk, ez tette lehetővé fönmaradásunkat; e hatalmak aggressiv erejének kimerülésével meg ez az egységünk teljesen biztossá alakította létünket, sőt Európa egyik vezető hatalmává emelt.

Súlyunk főleg azért növekedett, mert míg mi egységek maradtunk és erősödünk, a minket legközelebb érintő hatalom, a német császárság süllyedt. Láttuk az imperiális politikát, a melynek útvesztőjébe jutott, s láttuk, hogy benne elmerült. A hűbérrendszer, a német törzsek ősere-

deti különbözőségéhez alkalmazkodva, az ország egyes részeiben nagy hatalmakat teremtett. A császár csak úgy bírt velök, ha egy ilyen hatalom birtokosa volt. De a többiek féltékenységgel küzdve, így sem volt képes reá, hogy minket veszélyeztessen. Az egyes fejedelmeknek sem volt, míg a Habsburgok hatalma a középkor vége felé reánk nem nőtt, velünk egyenrangú erejük. Ha kiváló királyunk volt, nemzetünk Európa nagyhatalmai között foglalt helyet. Nagy Lajos és Mátyás dicsőségét ez fejtí meg. Ügyes kéz hasznunkra fordította a kedvező helyzetet. A legtöbb királyunk más országoknak is souverainje, úgy hogy Európa legnagyobb birodalma uralta őket. A német, a lengyel, a cseh jogar nem egyszer egy kézben van a magyarral. Szt. István koronája az európai monarchiák hierarchiájának legtetején tündökölt.

Lehettek és voltak egyes kudarczaink; fegyvereink itt-ott erősebbekkel ütköztek össze és legyőztünk; de a török invasio idejéig létünk koczkán egy pillanatig sem forgott. Az erők egymáshoz való arányának reánk nézve kedvező alakulását az bizonyítja legjobban, hogy a kapcsolat, mely ez időkben bennünket más hatalmas országokhoz fűzött, egy pillanatig sem vált függetlenségünknek kárára. Ha meggondoljuk, hogy minő hatása lett volna fejlődésünkre annak, ha az Árpád-ház pár századdal előbb hal ki, s a választás vagy örökrend egy III. Henriket, egy I. Frigyeset, a mult idők e hatalmas császárjainak valamelyikét ülteti a magyar trónra; ha megemlékezünk arról, hogy pár századdal később milyen óriás nyomást gyakorolt reánk a császársághoz való viszonyunk: csak akkor lehet világos képünk róla, hogy mennyire kedvező volt reánk nézve ama kor erőinek aránya, melyben Zsigmond császársága a magyar korona önálló fényét apasztani nem bírta. Szerencsés idő volt, létünk legbiztosabb éveit éltük.

Ha kérdezzük, hogy miként sáfárokodtak királyaink ügyeinkkel, s a jövő szempontjából miként éltek a kedvező helyzettel, nem lehet elhallgatnunk, hogy nem állják meg az összehasonlítást az Árpádokkal.

Volt közöttük több kiváló egyéniség, szerepök Európában fényesebb volt, mint az Árpádoké, sok jót és marandót teremtettek az országban, uralmuk idején gazdagodtunk és művelődtünk; de politikájuk nem alapult kizárólag a nagy és állandó magyar érdekek méltatásán, mint alapult a dicső Árpádoké. Hiába, az Árpádok voltak legnemzetibb királyaink. Nem származásuknál fogva, hisz Mátyás is magyar volt, hanem politikájuknál fogva. A többiek, köztük Mátyás is, európai politikát űztek. A nyugaton kerestek hatalmat és dicsőséget, a keletet ellenben meglehetősen elhanyagolták. A nyugat szövetségébe bonyolódva, nem figyeltek eléggé oda, a hol sorsunk csomói kötődnek és oldódnak, a honnét támadhat az öldöklő veszély, a hol hatalmunk mély gyökeret eresztet. A helyes magyar politika mindig ugyanaz maradt. Változatlan kettős elve: a nyugattal, ha lehet, békét, sőt szövetséget tartani, s ha harcolni kell vele, mindig a politikai defensiva keretei között maradni, vezető szerepre, a befolyás terjesztésére pedig csak a keleten törekedni, a hol a nyugatot, a magasabb műveltséget képviseljük. Nem küzdhetem le szomorúságomat, valahányszor rá gondolok, hogy sorsunkon mennyit javíthatott volna, ha vegyes házbeli királyaink ezen az úton haladnak. Milyen perspektíva nyílt volna meg a királyság előtt, ha a kelet keresztény népeit maga köré csoportosítja és velök küzd a Balkánok szorosai között Európa, a kereszténység és Magyarország védelmére; ha Hunyadi János szelleme hatja át az egész kort. De ne legyünk igazságtalanok. Ha a nemzeti politika helyes ösvényéről letértek

legnagyobbjaink is, néha kényszerítő okuk volt reá, más-szor megbocsátható becsvágy sarkalta őket. A legnagyobb baj az volt, hogy egy dynastia sem maradt több századig életben és a magyar korona birtokában. Az új királyi házak magukkal hozták saját érdekeiket, a melyek a nyugat ügyeibe avatták őket. A szomszéd dynastiák vélt örökjogával is meg kellett küzdeniök. Ez volt a nyugattal vívott harcaink egyik főforrása. De bármint legyen, tény, hogy a vegyes házaknak nem sikerült, a mit az Árpádok elértek. Első királyi családunk Magyarország függetlenségét és hatalmát oly szilárd alapokra fektette, hogy századokra szólott műve. A vegyes házak uralma nem járt ezzel az eredménnyel.

Ha sikerül a török veszélyt elhárítaniok és a civilizatiót a Balkánon is megmenteniök, az Árpádok művét nem csak új századokra szilárdíthatták volna meg, hanem még fejleszthették volna. Olyan világállásra emelheték volna a magyar birodalmat, a minőt addig nem foglalt el. De ki tudja, lehető volt-e ez? Ki tudja, nem hazafiui hiúság keltette illusio-e a kép, a melyet magunk elé varázslunk?

Fejlődésünk másfelé vette az útját. Váljunk el a képelem világától és nézzük a lesújtó valót.

Ritka gyorsasággal rettenetes fordulatot vett sorsunk.

A fény és dicsőség tetőpontjáról az enyészet szélére zuhanunk. Mátyás verőfényes korát csakhamar a mohácsi gyásznapok váltják föl.

Az aránylag szélesenedes XIV. és XV. század végén a szemhatárt baljóslatú felhők kezdik ellepni. Nyugat és kelet felől elborul egünk. A tornyosuló két veszély közül a közvetlenebb és nagyobb a török uralom szertelen terjeszkedése volt.

Tözsomszédságunkban harcziás hajlamú faj fészkei meg magát, a melynek óriás katonai erejét egy akarat

vezeti. Egy ember parancsára, vallásos fanatismustól szított lelkesedéssel, százezren készek halálba menni.

Az újabb Európának ezen katonailag először szervezett nemzetét hite hódításra serkentette. A muhamedanizmus a kereszténység ellen irtó háborúra készült. Első sorban Magyarországot kellett magának alávetnie. Terjeszkedésének útját mi zártuk el. Az összeütközés tehát elkerülhetetlen volt. A küzdelemnek tartósnak is kellett lennie, az erők fogytaig kellett vivatnia.

A kedvező perczeket, midőn államunk hatalmas volt, s nagy királyok intézték ügyeinket, helyrepótolhatatlan kárunkra nem fordítottuk arra, hogy a veszélyes szomszédságtól szabaduljunk.

Mikor erősek voltunk, európai kérdéseken járt az eszünk, holott bizonyosak lehettünk benne, hogy a muzulman hatalom gyarapodásával új meg új támadások várnak reánk. Ha olyan időben következnek ezek be, a mikor nemzetünk gyenge, vesztünket el nem kerüljük.

A hogyan az égi nagy fürgetegek kitornek, úgy szakad a török vész fejünkre. Messze villámok hirdetik a vihar közeledését, hallik a pillanatról-pillanatra erősödő dörgés tompa hangja, majd sötét felhők szelik a levegőt, éktelen szél támad és végig sivit a határon, zuhog az eső, tombol az árja és a fellegek öntik égető tűzüket. A törökök nagy gomolyokban rontottak nekünk és érezni lehetett, a mint lépésről-lépésre közeledtek határainkhoz s tüzzel-vassal utat vágtak maguknak hazánk búzkalásza felé.

Az utolsó forgószél, a mely fejünk fölé gyűjtötte a gyilkos villámot, gyenge gyermekkirályra, s a mi a középkori társadalomban azzal mindig és mindenütt együtt járt, belső viszályra s ezenkívül forrongó, átalakulóban levő nemzetre és alkotmányra talált. Megromlott a villámhárító, az Árpádok aczél pengéje, a mely másszor annyi bajtól mentette

meg hazánk épületét. Az országnak volt nagy jogtudósa, de nem volt államférfia, voltak szabadságai, de nem volt jól szervezett ereje. A főnforgott körülmények között el kellett buknia. Fejlődése azon pillanatában, a midőn a roham éppen érte, a század legnagyobb katonai hatalmának, a török fanatismusnak, a nagytehetségű Suleimannak nem birt ellenállani.

Megboszulta magát az eddigi mulasztás. Századokon át folyt küzdelmekben nem feszítettük meg kellőleg erőnket. A szerencsés perczeket nem tudtuk bátor iniciatívára és offensivára használni. Ha ilyenkor meg is védtük határainkat, a jövőnket fenyegető veszély csíráját nem tudtuk elfojtani. A támadó török erő addig ismételte rohamait, a míg egyszer rátalált a kedvező perczre.

Egy nagytehetségű szultán fatumszerű összetalálkozása fejlődésünk olyan válságos pillanatával, a mely nem volt belső bomlásnak, állandó hanyatlásnak a következménye, a melyhez hasonló minden nemzet életében, főleg a közép-kor vajadásai közben, nem egyszer fordul elő, s csak ideiglenes erőtlenséggel jár: ezek szembekerülése idézte elő a nagy bukást.

De hogy a még fiatal, izmos test lerogyott egy nap tusája után, s erejét veszítve az önállóan való főnmaraadásra, léte föltételévé vált, hogy valamely államszövetség tagja legyen, ehhez más körülmények is hozzájárultak.

A nyugatról is fenyegetett bennünket veszély. Olyan hatalmak képződtek ott, hogy mindenesetre le kellett volna velök számolnunk.

Az európai fejlődés olyan irányt vett, hogy a megtört, gyöngge Magyarországnak vagy meg kellett hódolnia a keletnek, vagy állandóan nyugati szomszédaihoz kellett csatlakoznia.

Láttuk, hogy eddig fő szerencsénk az volt, hogy erős

államot birtunk szervezni, míg Európában a helyi érdekek a központi vezetés hathatóságát mindenütt megbénították. Ez az előnyünk multon-múlik.

A XV. és XVI. század a nagy államalakulások kora. A mienknél nagyobb kiterjedésű országokat művelő és számra nézve nálunk erősebb népek, a melyekkel ez ideig csak tökéletesebb egységünknel fogva birtunk egy színvonalon maradni, fokozatosan tömörülnek. A királyságot mindenütt sebesröptű haladásra készítetik és képesítik a század uralkodó tényezői. Elevenen élő erőt lehelve az állam szervezetébe, olyan hatalmasságok képződnek, hogy velök szemben függetlenségünk megóvása megnehezül. Franciaország egyesül, Spanyolország megalakul, Anglia ereje érzetére ébred. Mellettünk a Habsburg-dynastia világbirodalmat alapít. Az európai politika az eddigiéknél hatalmasabb, mert egységesebb erők mérkőzésében áll. Ha Magyarországot nem éri a mohácsi vész, s megmaradhat a művelődés és a belső fejlődés útján, a létéért vívott megnehezült küzdelemben is valószínűleg megállja a helyét. Láttuk, hogy a nemzet szívós ragaszkodása függetlenségéhez már sok veszélyt elhárított róla. Hinnünk kell, hogy most is sikerült volna önállóságát megóvnia.

Helyzetünk azonban minden körülmény között rosszabbá lett. Miként az Árpádok idejében, az a föladat hárul reánk, hogy a világ első hatalmával, a világ legmerészebb ambíciójú uralkodóival szemben, az állami életünket fenyegető hódító tényező közvetlen szomszédságában, a természettől gyengébbnek szabott erőnkkel megóvjuk függetlenségünket.

A török vész reánk szakadta után, erőnk fogytával, a föladatot nem birtuk megoldani.

Mohács után a Habsburgok birodalma mellett csak rájuk támaszkodva, velök szövetségben állhattunk meg.

A tatárjárás után függetlenségünket azért menthettük meg, mert a keleti vészre nem következett a nyugat támadása. Most azonban ezt sem kerüljük el.

Már Rudolf, a habsburgi ház alapítója, fiának szeretné a magyar koronát megszerezni. Utódjai örökjogot formálnak Magyarországra. Mintha érezték volna, hogy, dynastiájuk jövőjét tekintve, milyen fontos szerep vár Magyarországra s birtoka rájuk nézve milyen elláthatatlan haszonnal jár; mintha sejtették volna, hogy majdan belőle válik monarchiájuk sarkköve, oly kitarással igyekeztek megszerzésén, még pedig nem muló időre, hanem az örökjog czímén mindörökre.

Magyarország az európai államrend egyik szükséges tényezője volt. Hivatása abból állott, hogy a nyugati civilizatio igényei szerint irányítsa a kelet fejlődését. Mihelyt erre alkalmatlanná vált, fönmaradása megszűnt a világ érdeke lenni. Európa politikai tekintetei és a keresztény társadalom önhaszna egyiránt azt kívánták, hogy az összetört magyar erő helyében új hatalom emelkedjék s ez töltse be a hézagot, a mely bukásunkkal a dolgok rendjében támadt.

Erre vállalkozott a Habsburg-dynastia. Saját érdeke, vélt örökjoga és európai szempontok sarkalták arra, hogy a magyar korona után nyútsa a kezét.

Magyarország tehát csak úgy állhatott volna fön mint teljesen önálló állam, ha a kelet és a nyugat ellen egyszerre bírja magát megvédeni. A legelső keresztény és a leghatalmasabb pogány erő közé ékelve, mindegyikök hódító vágyának vált tárgyává.

A világ két leghatalmasabb fejedelmének, a nyugat és a kelet császárijainak ölelő karjai között tarthatatlan helyzetbe jutott.

A két oldalról eredő nyomással szemben a nagy kata-

strophá után önállóságát fönn nem tarthatta. Bölcsen cselekedett, midőn elfogadta a Habsburgokat. De ezt téve, új veszedelmet vont magára.

Történetünk új korszakba lép, mondhatnám, új csillagzatok hatása alá kerül. Oly veszélyek támadnak, a minők-höz hasonlók eddig nem értek.

A jövőn uralkodó küzdelem új téren folyik, a nemzetközi harc mellett az alkotmányos jogokért vívott belső küzdelem lép. Minden attól függött, hogy miként állja meg az örökölt rendi alkotmány az új idők kemény próbáját.

Eddig a nemzetnek csak attól kellett tartania, hogy idegen hatalom leigázza; most főleg attól kellett remegnie, hogy egybeolvad azokkal, a kiknek ugyanaz a király az uruk; hogy Szt. István koronája souverainitását megsemmisíti a rangban magasabbnak tartott császári korona souverainitása.

Mivel a veszély új természetű, a védelemnek is másnak kell lennie.

Míg eddig a nemzetközi küzdelem esélyein fordult meg az ország sorsa, most létünk főleg attól függött, hogy egyensúlyban marad-e egymással az állam egyes tényezőinek az ereje. Eddig csak a külső bástyákat kellett megvédeni, most az államnak legfőbb szerve fenyegette nemzeti és állami függetlenségünket. Az absolutismus most egyértelművé lesz államiségünk elvesztével, a szabad alkotmány államiségünk biztosításával.

Midőn a Habsburgok a magyar trónra kerültek, Európaszerte a királyság volt az emelkedő erő; a királyság képviselte a jelent és a jövőt. Kedvező körülmények mindenütt új hatalommal gyarapítják. Mindenütt a rendi alkotmány rovására fejlődik. Ez emelkedés összeütközést idézett elő mindenütt, a hol a királyok hatalma akár egyes urakban, akár a rendi alkotmányban korlátra talált. A királyság ezen

szerencsés alakulása hatással volt a mi dynastiánk fölfogására jogairól és kötelességeiről. Irányt szabott törekvéseinek, politikájának.

Károly, királyunk testvére, a világ leghatalmasabb fejedelme és Spanyolország absolut ura volt. Az egész dynastiát fényre emelte s az egész dynastia gondolkozásába átszivárgott a spanyol fejedelmi conceptio, a törekvés, hogy a király akarata a nemzet akaratává legyen. És mennyi hatalom volt kezökben. A magyar nemzet ellenőrzése alól elvont pénzzel és katonával bőven rendelkeztek. Birtak mindazokkal az eszközökkel, a melyek a hatalmi egyensúlyt mindenütt a királyság javára módosították. Ama lélektani motivumok közül is, a melyek a király ügyének mindenütt hasznára voltak, nálunk sokat lehetett megmozgatni. Hol számíthatott nagyobb hálára valaki, ha a nemzeti határok revindicatiójának érdekében szállt harciba, mint nálunk, a kiknél a megtelepülésünk óta művelt ama föld színe-java, melyhez a magyar, mint léte alapjához, különös bensőséggel ragaszkodott, fajunk és vallásunk legádázabb ellenségeinek esett prédájául? Hol követelte több jogos érdek a rend helyreállítását és a béke biztosítását, mint nálunk, a hol a török portyázások terhe alatt népünk évről-évre mindinkább roskadozott, a hol a hosszú századok munkájával teremtett jólét és művelődés szemlátomást csökkent s a vagyon, a család, a puszta élet egyaránt védelemért esengett?

A szerencsétlen végű mohácsi nap maga nem volt-e alkalmas reá, hogy a nemzet szemében lejárassa a szabadság eszméjét s megértesse vele az erős kéz, a királyi hatalom szükségét?

Ha mindezt meggondoljuk s még hozzáadjuk, hogy a sokféle hadverő eszközzel rendelkező királyság természetes iránya volt, hogy, tekintet nélkül országainak közjogi külön

állítására, belőlök egységes államot alkosson s hogy a kormányzás egyszerűsítésének és a külső biztosságnak érdeke mind ezt látszottak tanácsolni, akkor értjük csak meg a minket fenyegetett veszély nőttön növő nagyságát.

Mivel a királyság Európa-szerte erősödött, országunk nagy érdekei meg különösen is követelték hatalma gyarapítását; mivel fejedelmünk más országoknak is ura volt; mivel továbbá oly dynastia foglalta el a magyar trónt, a mely a királyi méltóság érzésével volt eltelve: attól lehetett tartani, hogy a királyi hatalom növekedése és a kor igényeinek megfelelő alakulása létünk önállóságát viszi zátonyra.

Mikor a rendiség Európa-szerte hanyatlásnak indul, s nálunk alkalmatlannak bizonyult a rendkívül megnövekedett védelmi igények kellő kielégítésére; a mikor félni kellett attól, hogy, ha különös okok útját nem állják, nálunk a nemzeti élet törvényeinél fogva a királyságnak hasznára szolgáló reactio üti föl a fejét: akkor válik a kor szellemétől kikezdett rendi alkotmányunk nemzeti létünk védő bástyájává.

Nézzük tehát multját, fejlődését; hisz ebben kell erejének vagy gyengeségének magyarázatát keresnünk. Az idők folyamában a nemzet lelkéhez forrt-e, élete mélyéig eresztett-e gyökeret, vagy mutatós külsőség-e s erőtlen új szolgálatok teljesítésére?

E kérdés visszavisz történetünk első korára s azon kérdéshez, a melynek megfejtését e munka második czéljaként tűztem magam elé. A külső és a belső szabadság okait akarom kutatni. Eddig az elsővel foglalkoztam. Külön tárgyalhattam, mert szoros összefüggés nem volt a kettő között. Az a körülmény, hogy az ország kormányformája korlátolt monarchia maradt, nem szerepel azok között, a melyek a külföldtől való függetlenségünk megóvását elő-

mozdították. A szabály az volt, hogy mennél erősebb a királyság, annál biztosabb állami létünk. Most megváltozik a helyzet. A XVI. századtól fogva a kormányzati rendszerben kifejeződő szabadság lesz állami létünknek is alapja. A két nagy szabadság egymásba olvad, közös érdeké válik.

Mielőtt tehát történetünk ezen korára áttérnék, ecsetelnem kell alkotmányunk fejlődését a mohácsi vészig.

Ha hosszúra is nyúlik tanulmányom, ha fejtegetéseim érték nélkül valók is, szolgáljon mentségemre, hogy oly kérdéseket tárgyalok, a melyekkel magyar embernek foglalkozni sohasem elvesztegetett idő; hogy a nemzeti élet legdrágább kincseinek méltatására iparkodom terelni a figyelmet, s ösztönözni akarok arra, hogy a dolgok mélyéig igyekezzünk hatolni, a nagy fejlődés miértjét keressük s az okozatok törvényeit állapítsuk meg.
